

जयंतीची कथा

(आस्वाद आनी समिक्षा)

संकलन आनी संपादन
अवधूत आमोणकार

राजाई प्रकाशन

जयंतीची कथा
(आस्वाद आनी समिक्षा)

संकलन आनी संपादन:
अवधूत आमोणकार

प्रकाशन क्र. 5

पयली आवृत्ती : 2006

© राजाई प्रकाशन
आमोणें, केपें, गोंय - 403 705

छापपी :
रूतू ऑफसेट,
वळवय, फोंडें, गोंय

मुखचित्र :
गौरीश त्रेणेंकार

अक्षरजुळवणी :
ज्योती गांवकार

प्रकाशक :
अवधूत आमोणकार,
राजाई प्रकाशन,
आमोणें, केपें, गोंय - 403 705

मोल : रू. 125/-

JAYANTICHI KATHA
(A critical appraisal)

Compiled & Edited by :
Avadhut Amonkar

Publication No. 5

First Edition: 2006

© Rajae Prakashan
Amona, Kepem, Goa - 403 705

Printer :
Rutu Offset
Volvoi, Ponda, Goa.

Cover :
Gaurish Vernekar

Typesetting :
Jyoti Gaonkar

Publisher :
Avadhut Amonkar,
Rajae Prakashan,
Amona, Kepem, Goa - 403 705

Price : Rs. 125/-

जयंती नायक हांचें कथालेखन : 'बसवो'च्या निमतान

डॉ. वासुदेव सावंत

'अथांग' हो जयंती नायक हांचो दुसरो कथासंग्रह. 'गर्जन' ह्या पयल्या कथासंग्रहा उपरांत बारा वर्सांनी उजवाडाक आयिल्लो. येदया व्हडल्या दिर्घकाळांत खंयच्याय लेखकाच्या साहित्यांत बदल जावप, लेखकाची जिवनजाणीव अदीक समृद्ध जावप हें सभावीक आसता. पूण जयंती नायक हांचो पयलो कथासंग्रह म्हज्यामुखार नाशिल्ल्यान त्या नंतरच्या बारा वर्सांत तांची कथा खंयच्या मोडणार पावल्या, ती कितली बदल्ल्या, कितकी प्रगल्भ जाल्या, हें म्हाका सांगूंक जावचेंना. मात अथांगांतल्या कथालेखनाची गुणवत्ता थारावंक ताची 'गर्जन' ह्या पयल्या कथासंग्रहाकडेन तुळा करपाची गरज ना. 'अथांग' वाचल्या उपरांत सकस, जिवनवेधी कोंकणी कथा वाचिल्ल्याचो प्रत्यय आयल्याशिवाय रावना. आशय, रचना आनी भास हे बाबतींत जयंती नायक हांचे कोंकणी कथेंतलें वेगळेंपण 'अथांग' मदल्यान स्पश्टपणान प्रतीत जाता. 'अथांग' ह्या कथासंग्रहाचें सर्वांगी समिक्षण करपाचो हांगा म्हजो हेतू ना, पूण अथांग वाचल्या उपरांत सकृतदर्शनीच जयंती नायक हांच्या ह्या कथासंग्रहाचें जे ठळक विशेश जाणवतात तांची वतां वतां

हांगा नोंद करप गरजेचें अशें म्हाका दिसलें.

पयल्यान पयलीं जाणवपी विशेश म्हळ्यार, ग्रामीण-नागर वा व्यक्तिवादी-सामाजिक असल्यो शिम-मेरो कथेच्या आशयासंदर्भान जयंती नायक हांचे कथेन पुसून वडयिल्ल्यो आसात. मराठींत फाटल्या तीस-चाळीस वर्सांत ग्रामीण साहित्य, ग्रामीण कथा, ग्रामीण कादंबरी अशो संकल्पना शारी, मध्यमवर्गीय साहित्यापरस वेगळ्यो (आनी भौतेक वेळार विरोधी) म्हण वापरप जातात. साहित्याची ग्रामीण आनी नागर (वा शारी) अशी विभागणी करप मराठी साहित्याचे बाबतींत अपरिहार्य थारिल्लें आसा, पूण गोंयचे समाज जिणेचें स्वरूप पळयलें जाल्यार हांगा ग्रामीण आनी नागर अश्यो शिम-मेरो कडकपणान वेगळ्यो दाखोवपाक मेळनात. बौद्धिक क्षेत्रांत वा धवाड्या वेवसायांत वावुरपी जायतेजाण ग्रामीण वाठारांतच रावतात. वा गांवांत रावन ल्हानाचे व्हड जाल्ले आशिल्ल्यान तांची संवेदनशीलता ग्रामीण संस्कारांनी घडयिल्ली आसता. जयंती नायक हांची कथा वाचतना एक लेखिका म्हण तांची जाणीव जशी आधुनीक आसा, तेचप्रमाण गांवच्या देशी संस्कारांतल्यानय तांची ही जाणीव घडत गेल्ली आसा, हें स्पश्टपणान दिसता. ताका लागून धवाड्या, मध्यमवर्गीय मनशांच्या कथाबरोबरच गांवांतल्या लोकांचेंय दर्शन घडोवपी, गांवगिऱ्या वातावरणांत घडपी, ग्रामीण संस्कृतायेचें आनी ग्रामीण जिणेंतल्या सामुहिकतेचें चित्रण करपी कथा 'अथांग' मदीं चड करून दिसतातच, पूण लेखिकेच्या जाणिवेंतल्या देशीपणाचो एक म्हत्वाचो परिणाम म्हळ्यार, लेखिकेची जिवनदृश्टी फकत व्यक्तिकेंद्रीत वा व्यक्तिवादी जाल्ली ना. व्यक्तिके जिणेंतल्यो घडणुको, व्यक्तिकेच्यो उक्ती आनी कृती, सामाजिक पर्यावरणांतच घडत आसतात, हाचें भान लेखिकेक आसा. ताकाच लागून 'अथांगां'तल्यो कथा व्यक्तीच्यो समस्या, व्यक्तीचे भावनात्मक प्रश्न मांडटा आसल्यो तरी ह्या प्रश्नांफाटल्यान प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरित्या सामाजिक कारणांच आशिल्लीं दिसतात. समाजाच्यो रूढ नितीकल्पना, श्रध्दा-समज, परंपरा ह्यो व्यक्ती जिणेंतल्या भावनात्मक उलथापालथीक, समस्यांक कारणीभूत जातात हें भौतेक कथांतल्यान दाखोवप जाल्लें आसा. देखीक, 'सपन' हे कथेंतल्या श्रीमतीच्या भावनात्मक घुस्मटीचें मूळ सामाजिक अंधश्रध्देंत आसा. मूळ नक्षत्रासारक्या वायट नक्षत्राचेर जाल्लें भुरगें कुटुंबाखातीर घातक आसता. ह्या समाजांतल्या पारंपारिक समाजाक लागून श्रीमतीची जीण उध्वस्त जाल्ली आसता. समाजमान्य वैवाहिक बंधनाशिवाय

जल्मल्ले चलयेकडेन पळोवपाचो समाजाचो पारंपारिक दृश्टीकोन 'भाकीत' कथेंतल्या वसुंधरेच्या चिंतेचें कारण थारिल्लें आसता. आपल्या आवडट्या मनशाकडेन वसुंधरेक लग्न करप शक्य जायना, तें पत्रिका पळोवन लग्न जुळोवपाच्या समाजाच्या रितीक लागुनच. ग्रामीण समाजाचो दादलो-बायल संबंदांबद्दलचो रूढ नैतिक दृश्टीकोन 'भागरत' कथेंतल्या भागरतीच्या बदनामीक आनी तिच्या बंडाळेपणाक कारण जाल्लें आसा. 'अथांग' मदली कथा अशा सामाजिक पर्यावरणांत घडत गेल्ली आसा. समाजवास्तवाचें - चड करून ग्रामीण समाजवास्तवाचें जयंती नायक हांचें आकलन आनी निरिक्षण सुक्ष्म आसा. ग्रामीण समाजांतली सुक्ष्म जाणीव, थंयचीं मुल्यां, श्रध्दा-अंधश्रध्दा, थंयच्यो धार्मिक, सामाजिक आनी सांस्कृतिक परंपरा तांचे कथेच्या आशयाचो अपरिहार्य भाग जाल्लो आसा. ताका लागून ग्रामीण वाठारांत घडपी 'अंवर', 'आसाडी' ह्या सारक्यो कांय कथा तर फकत व्यक्तीच्योच नासतात, तरी त्यो सामाजिक कथा आसतात. ह्या दोनूय कथांतल्यान घडटलें गोंयच्या समाज आनी संस्कृतायेचें दर्शन सुक्ष्म तपशिलांनी जिवें जाल्लें आसा.

'अथांगा'तली जयंती नायक हांची कथा, आशय आनी शैली हे दोनूय नदरेन वास्तववादी कथा. गोंयचे साखो, सैम-सुंदरकायेचें भोवमोलादीक देणें लाबिल्लो सोबीत वाठार कितल्या तरी गोंयकार आनी बिगर गोंयकार लेखकांक रोमंटीक आनी स्वप्नरंजनात्मक साहित्य निमणेची प्रेरणा दिवपी थारिल्लो आसा. पूण जयंती नायक हांचे कथेक असल्या स्वप्नाळू रोमंटीसिझमाचो स्पर्शूय जाल्लो ना. समकालीन जिणेंत घडिल्ल्या घडणुकांचो, पळयिल्ल्या व्यक्तींच्या जिणेचो आनी एकूणच समकालीन जिवनवास्तवाचो सोद घेवपांतच तांचे कथेक रस आशिल्लो दिसता. समकालीन वास्तवाकडेनय जयंती नायक एकांगीपणान पळयनात, तर विवीध व्यक्ती आनी विवीध अणभव तांच्या कथांचे विशय जाल्ले आसात. या वैविध्यांतल्यान मानवी जिणेच्या अथांगपणाचो सोद घेवपाचो त्यो समर्थपणान यत्न करतात.

मानवी जिणेच्या या अथांगपणाचो सोद घेतना तांचे कथेंत स्त्रीचित्रणाक सभाविकपणान केंद्रस्थान मेळिल्लें आसा. समाजाच्या विवीध स्थारांतल्यो स्त्रियो वा बायलो आनी तांच्यो समस्या हांचेविशीं जयंती नायक हांकां आस्था आसा. शारदाम्मा, रमा हांचेसारक्यो उच्चशिक्षीत, प्राध्यापक बायलो धरून ते भागरत,

मुमताज, फिलमीनमाना ह्यासारक्यो सामान्य आनी अशिक्षीत तशेंच विंगड विंगड वाठारांतल्यो आनी परिस्थितींतल्यो बायलो हे मेरेन तांचे कथेचे चित्रणविशय जाल्ले आसात. ह्यो बायल चित्रणात्मक कथा हेंच 'अथांग' संग्रहाचें मुखेल सामर्थ्य आशिल्ल्यान ह्यो कथाच स्वतंत्र विवेचनाचो आनी अभ्यासाचो विशय जावन आसात. तसो तांचो फुडें अभ्यासूय करप जातलो, हांगा तो उद्देश ना. पूण ह्या संदर्भांत एक-दोन मुद्दे हांगा नमूद करचेशे दिसतात. ह्या कथांतल्यान बायलांचे प्रश्न मांडटना लेखिकेन खंयच 'स्त्रीवादी' (बायलवादी) अशी पोझ घेतिल्ली ना. वा खंयच स्त्रीवादी लेखिकां प्रमाणें एकांगी रॅडिकल भुमिकाय घेतिल्ली ना. आदी म्हणिल्ल्याप्रमाण ह्या कथांक फकत व्यक्तीकेंद्रीत स्वरूप आयिल्लें ना.

बायलांच्यो समस्या ज्या सामाजिक संदर्भांक लागून जातात, ते सामाजिक संदर्भय कथेंत म्हत्वाचे आसतात. प्रत्येक कथेंत बायलांच्यो समस्या वेग-वेगळ्यो आसल्यो तरी समाजांतल्यो चाली-रिती, समज आनी समाजाचो स्त्रियांविशींचो दृष्टिकोन हांतल्यान ह्यो समस्या तयार जाल्ल्यो आसतात. व्यक्तिविरूध्द समाज, असोच ह्या कथांमदलो संघर्श आसता. हो संघर्श करतना शारदाम्मा, भागरत ह्या सारक्यो बायलो बंडखोर जाल्ल्योय दिसतात. पूण बायल विरूध्द समाज ह्या संघर्शांत सगळ्याच कथांतल्यो बायलो बंडखोरी करतात वा जैतिवंत जातात, असो एकांगी आनी अवास्तव दृष्टिकोन लेखिका स्विकारना. हांगाय तांची नदर सदांच वास्तवाभिमूख राविल्ली आसा. आनी देखुनूच शारदाम्मा वा भागरत परसय पुरूशसत्ताक समाजामुकार हतबल जाल्ल्या श्रीमती वा मुमताज हांच्यो कथा वाचकांक अदीक अस्वस्थ करतात.

'अथांगा'तल्यो ह्यो स्त्री-चित्रणात्मक कथा वाचतना म्हाका मराठींतल्या विभावरी शिरूरकार ह्या अत्यंत गाजिल्ल्या लेखिकेच्या स्त्रीचित्रणात्मक साहित्याचो उगडास जालो. तांच्या 'कळ्यांचे निश्वास' आनी 'हिंदोळ्यावर' ह्या पुस्तकांनी एका काळार महाराष्ट्रांत आनी मराठी साहित्य विश्वात मोठो खवदळ घातलो. मराठींत वास्तवापरस स्वप्नरंजनात्मक साहित्याक ज्या काळांत म्हत्व दिवपाक सुरवात जाल्ली, त्यावेळार, म्हळ्यार 1930-35 च्या सुमाराक स्त्रीजिणेचें वास्तव चित्रण अत्यंत प्रभावीपणान 'कळ्यांचे निःश्वास' मदल्या कथांतल्यान आनी 'हिंदोळ्यावर' ह्या कांदबरींतल्यान शिरूरकारांनी मांडलें. फेमिनिझम् वा स्त्रीवाद ही संकल्पनाय त्यावेळार भारतांत खबर नाशिल्ली, तरीय पुरूशप्रधान

समाजवेवस्थेंतल्यो रूढ चाली आनी नैतीक कल्पनांक लागून बायलांची जावपी कुचंबणा, होच शिरूरकर हांच्या साहित्याचो चित्रणविशय आशिल्लो. ताका लागून तांच्या साहित्यांतय स्त्रीविरूध्द समाज हो संघर्श म्हत्वाचो आशिल्लो. व्यक्तीचित्रणाच्या सामाजिक संदर्भाचे भान जशें विभावरीच्या साहित्यांतल्यान दिसता, तशेंच तें जयंती नायक हांच्या स्त्रीचित्रणात्मक कथांतल्यान दिसता. जयंती नायक हांच्या कथांसारकेंच सामाजिक वेवस्थेआड बंड करून यशस्वी वा सुखी जावपी बायलो विभावरी-साहित्यांत उणें दिसतात. 'हिंदोळ्यावर' हांतली अचला मनाच्या हिंदोळ्याचेर, म्हणल्यार झोपाळ्याचेर जायते दीस झोपोयो घेवन, शेवटाक मध्यमवर्गीय निती-कल्पनाविरूध्द बंड करता, लग्नाबगर विरागावांगडा संवसार उबो करता, पूण समाजमान्य लग्न संबंदाबगर जल्माक येवपी भुरग्याचो समाजांत फुडार कितें, हे चिंतेन अदीक व्याकूळ जाता. जयंती नायक हांच्या 'भाकीत' कथेंतली वसुंधराय समाजाच्या चाली-रिती विरूध्द बंड करून श्यामरावावांगडा लग्नाबगर रावता, पूण लग्नबाह्य संबंदांतल्यान जल्माक आयिल्ल्या नलुच्या भविश्याविशीं ती चिंतेस्त जाल्ली आसता. 'हिंदोळ्यावर' सारकेंच 'भाकीत' मदींय घटनात्मकतेपरस वसुंधरेच्या मनोदर्शनाकच म्हत्व दिल्लें आसा. शिरूरकर हांच्या स्त्री-चित्रणात्मक साहित्याकडेन नायक हांचे कथेचें अशे तरेन जरी साम्य दिसता आसलें तरी नायक हांचे कथेंतलें स्त्रीविशयक अणभवविश्व तांचे तुळेंन अदीक व्यापक आसा, अशें निश्चितपणान म्हणूंक जाता.

जयंती नायक हांच्या 'अथांग' मदल्या कथालेखनाच्या कांय वैशिष्ट्यांचो वयर निर्देश केल्लो आसा. तांच्या कथालेखनाची एक प्रातिनिधीक देख म्हण 'बसवो' हे कथेचें विवेचन करून तांच्या कथालेखन वैशिष्ट्यांचो माग घेवपाचो यत्न करूंक जाता. इंग्लीश अणकाराच्या रूपान जयंती नायक हांकां कथाकार म्हणून आनी एकूणच कोंकणी कथेक आंतरराष्ट्रीय पावंड्याचेर प्रसिध्दी दिवपी ही कथा अथांगांतली एक वैशिष्ट्यपूर्ण कथा आसा. खरें म्हळ्यार देशी भारतीय साहित्याची गुणवत्ता राष्ट्रीय आनी आंतरराष्ट्रीय पातळेवेल्या वाचकांमेरेन पावपाखातीर तें साहित्य इंग्लीशींत अणकारीत जावप ही अतिशय गरजेची गजाल आसा. पूण आपल्या साहित्याच्या इंग्लीश अणकाराबाबतीत कोंकणी मनीस जितको दक्ष वा जागरूक दिसता तितलो मराठी मनीस दिसना, अशें म्हजें निरिक्षण आसा. साहित्य अकादेमीच्या 'इंडियन लिटरेचर' ह्या नेमाळ्याचे अंक जर चाळ्ळे,

तर ताची प्रचिती येऊं शकता. आसूं, 'बसवो' ही अथांगांतली सर्वश्रेष्ठ कथा आसा काय कितें, हे विशीं मतभेद आसूं शकतात, पूण 'बसवो' च्या रूपान एक बरी कथा इंग्लीशींत गेल्ली आसा अशें नक्कीच म्हणूंक मेळटा.

अथांगांतल्या हेर कथांपरस 'बसवो' चो अणभवविशय वेगळो. गांवोन गांव बसवो घेवन फिरपी ठाकर जमातींतल्या गोयिंदाची - बसवोकार म्हण आशिल्ल्यो ताच्यो श्रध्दा आनी मुल्यां-निश्टेची ही कथा. धोलकें वाजयत बसव्याक रस्त्यावेल्यान घेवन वचपी वा घरामुकार पुजेखातीर बसव्याक घेवन येवपी बसवोकार आमी जायतेदां पळयिल्लो आसा. पूण 'बसवोकार' मनशांविशीं वा बसव्याचे परंपरेविशीं हाचेपरस आमकां अदीक कांय माहिती नासता. आमचे संस्कृतायेचो आनी समाजाचो एक भाग आशिल्लो बसवो आनी बसवोकार आमच्या साहित्याचो विशय मात केन्ना जाल्लो नासता. समाजाच्या उपेक्षीत स्थरांतल्या एका बसवोकाराक आपल्या कथेचो नायक करून, ताच्या मानसिकतायेचें ताच्या जिणेचें बारीकसाणेन दर्शन घडोवन 'बसवो' वरवीं जयंती नायक हांणी वेगळी वाट मांडिल्ली आसा.

गोयिंद ठाकराचे दोंगरार चरपाखातीर सोडिल्ले चारूय बैल लायटीच्या तुटिल्ल्या सरयांचो शॉक बसून अपघातात मरतात. तातूंत सोमो आनी शनी ताचे लाडके गणसाबैल (बसवे) ना जाल्ल्यान, ताका घोरोनघर भोंवडावन जगपाचो, ताचे उपजिविकेचो मार्ग बंद जाता. ताचो पयल्या मानाचो बसवो फिरयल्ल्या शिवाय जातभावांक आपले गणसाबैल रितीप्रमाण फिरोवंक मेळना. पोशिल्ले गायेपासून जाल्लो बैल बसवो म्हण फिरोवपाची पारंपारिक रीत ना. पूण शेवटाक जमातीच्या दबावाक लागून आपली रीत सोडून घरच्या पाड्याकच गणसाबैल म्हुणून फिरोवपाचें फटींगपणाचें काम गोयिंदाक करचें पडटा, हें 'बसवो' कथेचें मुखेल आशय सूत्र आसा. कथा ह्या वाङ्मयप्रकाराचें स्वरूप आनी ताचो मर्यादीत आंवाठ लक्षांत घेतल्यार इतकें आशयसूत्र परिणामकारक कथाबंध निर्माण जावंक फावोशें आसा. पूण 'बसवो' कथेचें स्वरूप पळयल्यार ती येद्याच आशयसूत्राकडेन केंद्रीत जाल्ली ना. कथेक बंदिस्त एकसुरीपणा न येता, कथेचो आशय तरेक आंगांनी फुलत, विस्तारत गेल्लो दिसता. दोनीय गणसाबैल ना जाल्ल्यान गोयिंदाक आयिल्ली अस्वस्थताय ही कथेंतली केंद्रवर्ती घडणूक सांगतनाच, गोयिंदाची जिवनकथा, ताचे प्रामाणिक परंपरानिश्ठ श्रध्दाळू व्यक्तिमत्व, नंदिबैल फिरोवपाची

प्रथा हांचीय वळख करून दिवप जाता. स्वता जपिल्ल्या मुल्यांकडेन आनी निश्टांकडेन नाईलांजान अप्रामाणिक जावचें पडिल्ल्यान गोयिंदाक जाल्ल्या दुख्खाचें वर्णन करीत आसतना ताच्या ह्या दुख्खाचो वाचकाच्या मनाचेर अदीव त्रीव परिणाम जावचो म्हण गोयिंदाच्या मनाचेर आनीक आघात करपी पिकअपच्या अपघाताची घडणुकय कथेंतली एक म्हत्वाची घडणूक थारता. ह्या सगळ्या घडणूक-तपशिलांक लागून 'बसवो' ही कथा, कथेच्या बंदिस्त अवकाशाची मर्यादा हुंपून विस्तृत जाल्ली दिसता. कथेची रचणूक पळयली जाल्यार कथावकाश असो विस्तारिल्लो आसा, हें लक्षांत येता.

ठाकरवाड्याच्या वर्णनान सुरू जावपी हे कथेचे सुरवेकच गोयिंद ठाकराचो पुर्वज कृष्ण ठाकर आनी ताचो माग काडीत इमलो आनी विठ्ठल ठाकर चंद्रवाडीच्या वाठारांत येवन कशे स्थायीक जाले, पंचक्रोशींतल्या बारा गांवांत बसवो फिरोवपाची मान्यताय तांकां कशी मेळ्ळी हें सांगप जाता. मुखेल आशयसुत्राचे दृश्टीन पळयल्यार कथेचो हो सुरवेचो भाग Expository म्हळ्यार कथेंतल्या अणभवविश्वाची वाचकांक वळख करून दिवपी आसा. ते उपरांत शेळपेकात्रीचे जात्रेक गेल्ल्या ठाकरांच्या संकश्टाचें वर्णन येता. गोयिंदाचो पूत आनी सून हांचे सकट ठाकरांची तेरा मनशां ह्या अपघातांत मरतात आनी जमातीचो कर्तो म्हुणून गोयिंदाक त्या सगळ्यांचीं मरणां करचीं पडटात. ह्या तेरा जाणांच्या अकस्मात घडिल्ल्या मरणान गोयिंद मनांतल्यान तर कोसळटाच, पूण जमातीच्या मनशांनी ह्या अपघाताक गोयिंदाक जबाबदार धरिल्ल्यान तो अदीक अस्वस्थ जाल्लो आसा. गोयिंदान त्या वर्सा बसवो खेळयलो ना म्हण अपघातासारखी विपरीत घडणूक घडली अशें ठाकरांक दिसता. गोयिंद बसवो कित्याक खेळोवंक शकलो ना हें स्पश्ट करपी घडणूक ह्या उपरांत कथेंत येता. 'बसवो' कथेचें मुखेल आशयसूत्र खऱ्या अर्थान हांगाच्यान सुरू जाता. दोंगरार चरपाक सोडिल्ले गोयिंदाचे चारूय बैल लायटीच्या शॉकान मरून पडटात ही घडणूक तपशीलवार आनी चित्रदर्शी वर्णनपध्दतीन मांडप जाता. ही घडणूक सांगतना रानांत सांपडिल्ल्या सोमो आनी शनीक गोयिंदान बसवो म्हणून तयार करप, सोमो आनी शनीविशीं ताका दिसपी माया, सोम्याक बसवो म्हण खेळयतना ताका दिसपी अभिमान, हें आशयाचे दृश्टीन म्हत्वाचे आशिल्ले तपशीलय येतात.

गोयिंदाचे दोनूय बसवे ना जाल्ल्यान आनी बसवो म्हण तयार करपाखातीर

ताका दुसरो पाडोय मेळनाशिल्ल्यान हेर ठाकरांमुखार पेच उबो रावता. गोयिंदाचो म्हाल बसवो फिरयल्या शिवाय बाकीच्या ठाकरांकय आपले बसवे घेवन भोवूंक मेळनात, तांचो जगपाचो वेवसायय बंद पडिल्लो आसता. ताका लागून गोयिंदान घरचे गायेच्या पाड्याकच बसवो म्हुणून फिरोवचें असो दबाव सगले ठाकर एकजावन गोयिंदाचेर हाडटात. पूण घरचे गायेच्या पाड्याक गणसाबैल म्हुणून फिरोवप ही गजाल गोयिंदाक पटप शक्य नासता. कारण रानां-दोंगरार सांपडिल्ल्या बैलाकच बसवो म्हुणून फिरोवपाचो आसता, ह्या परंपरागत प्रथेचेर ताची निश्ठा आसता. घरचे गायेच्या पाड्याकच बसवो म्हण फिरोवप ही लबाडी, खोटेपणां आसा अशें ताका दिसता. असलो खोटेपणां करूंक, जात-बांधवांनी आपल्याचेर चेंपण हाडप, हाका लागून तो भावनात्मक नदरेन हुमटून पडटा. पूत-सून आनी दोनीय बसवे मेळ्ल्याच्या दुख्खापरसय सदांच आपले आज्ञेंत आशिल्ली ठाकर जमात बसवोकार म्हण आपल्याक खोटेपणां करूंक सांगता, हाचेंच ताका अदीक दूख्ख जाता. एकेवटेन बसवोकाराच्या परंपरेवेली निश्ठा जाल्यार दुसरेकडेन ह्या निश्टेकडेन प्रतारणा करपाची वेळ येवप, हाका लागून गोयिंदाच्या मनांत निर्माण जाल्ल्या संघर्शाचें 'बसवो' हे कथेंत खूब प्रभावी चित्रण केल्लें आसा. हे नदरेन गोयिंद आनी ताची बायल रूक्मीण हांचेमदलो संवाद मुद्दाम पळोवपासारको आसा. घरचे गायेच्या - समतीच्या पाड्याकच बसवो म्हुणून फिरोवपाचें म्हणजे गांवांतल्यान स्वताचीच धोंड काडप अशें ताका दिसता. बसवो फिरवप म्हणजे भीक मागप न्ही अशें ताका ठामपणान दिसता. म्हुणूनच खंयचेय गायेक, पाड्याक नंदीबैल करून भीक मागत फिरपाच्या घाटेशाच्या बसवोकारापरस आपूण वेगळो आसा अशें तो बायलेक सांगता. 'आपल्या बारा पिळग्यांबुसून कोणूच खोटें-नाटें करपार ना, अशें थळाच्या थाणग्याक उतर दिल्ल्या किरिस्प ठाकराचो आपूण वारस आसा', हाचो गोयिंदाक अभिमान आसा. बायलेकडेन जाल्ल्या संवादांतल्यान ताची बसवोकार म्हण आशिल्ली निश्ठा तर दिसताच, पूण जगपाविशींची ताची मुल्यसंकल्पनाय कळटा. शेवटाक आपल्या मनाविरूध्द समतीच्या पाड्याकच म्हादेवाचो नंदी म्हण भायर व्हरपाचो वेळ येतकच आपल्या जगपांतलो खरो अर्थ, अस्सलपणा (Authenticity) च सोंपिल्ल्याची ताका जाणीव जाता. '....गोयिंद ठाकर विध्दांत हारललो शिपाय कसो ठाकर वाडयेची पांयवाट देवूंक लागलो', ह्या व्याक्यांतल्यान कथेच्या शेवटाक जिणेंत हारिल्ल्या

कथानायकाचें दर्शन वाचकाक घडटा.

परिणामकारक शेवट यशस्वी कथेचें एक लक्षण मानतात. 'अथांग'तल्या हेर कथांप्रमाणे 'बसवो' ही कथाय वाचकांचेर परिणाम करताच, तेचबरोबर वाचकांक तीव्र संवेदना दिवपांत यशस्वी थारता. एकेवटेन आमच्या संस्कृतायेंतल्या 'बसवो' आनी 'बसवोकार' ह्या परंपरेचें चित्रण करपावांगडाच, कथानायक गोयिंदाच्या दुख्खाचें दर्शन घडोवप हो कथेचो मुखेल हेतू आसा. गोयिंदाच्या दुख्खाची तिब्रताय चडट्या क्रमान वाचकांच्या मनाचेर ठसोवपाचो यत्न हे कथेंत जाल्लो आसा. गोयिंदाचे श्रध्देचो, प्रतिश्टेचो, अभिमानाचो आनी पुत्रवत् प्रेमाचो विशय आशिल्ल्या सोमो आनी शनी ह्या दोनय बसव्यांचें आनी हेर दोन बैलांचें मरण, ही गोयिंदाच्या दुख्खाची मुखेल घडणूक. तांच्या मरणाउपरांत स म्हयने जाले तरी 'बसवो' म्हण फिरोवपाक पाडो मेळप ना ही त्या दुख्खांत अदीक पडिल्ली भर. शेवटाक आपल्यो सगळ्यो श्रध्दा आनी निश्टा तशेंच परंपरा कुशीक दवरून समतीच्या पाड्याकच बसवो म्हण मनाविरूध्द भोंवडावपाक पडप, हो दुख्खाचो कडेलोट. गोयिंदाच्या दुख्खाची तिब्रताय अदीक वाडोवपाखातीर पिकअपीक अपघात जावप आनी तातूंत हेर जमातबांधवांबरोबर गोयिंदाचो एकटो एकुलतो पूत आनी सून मरप ही घडणुकय कथेंत येता. पूण कथेचें मुखेल आशयसूत्र पळयल्या ही अपघाताची घडणूक आशयसुत्राकडेन अपरिहार्यपणान जोडिल्ली आसा, अशें दिसना. वाचप्यांच्या मनाचेर अदीक परिणाम करपाखातीर ही घडणूक आयल्या आसूंक जाय अशेंच दिसता. शिवाय तेरा जाणांच्या मरणाक जापसालदार थारिल्ल्या ह्या अपघातांत जाण्ट्या गोयिंदाक मात सादें झरकटपापरस चड काय जायना, हें हे कथेच्या सोयिखातीरच घडलां काय कितें? असोच एक दुबाव येता. लायटीच्या सरयांचो शॉक लागून गोयिंदाचे चारूय बैल एकाच वेळार मरतात, ही घडणुकच पुरायेन असंभव नासली तरी थोडिशी अवास्तव आनी कृत्रिम दिसता. गोयिंदाच्या स पिळग्यांमदीं, प्रत्येक पिळगेंत फकत एकूच चेडो भुरगो जल्माक येवप ही घडणुकच वास्तव दिसचे परस कृत्रीम योगायोग दिसता. कथेच्या स्वरूपबंधांत अशे कांय 'कच्चे दुवे' दाखोवपाक मेळटात आसले तरी ताका लागून हे कथेचें यश उणें जाता, अशें मात म्हणपाक जावचें ना.

बसवो फिरोवप हो बसवोकारांच्या उपजिविकेचो एक वेवसाय आसा. पूण हे कथेंत वेवसायापरस लोकसंस्कृतायेंतली एक परंपरा म्हणून तिचें दर्शन घडयिल्लें

आसा. गोयिंद ठाकराचे नदरेन हें फकत ताच्या चरितार्थाचें साधन न्हय, तो ताच्या जगपाचो, ताचे जिवन श्रध्देचो एक भाग आसा. आपल्या घराब्याचोच एक घटक म्हणून तो बसव्याकडेन पळयता. ताचेर जीव करता. मनीस आनी ताच्या सरभोंवतणचे प्राणी, सैम, वाठार हाचेकडेन अशे एकात्मतेन पळोवप हें भारतीय देशी संस्कृतायेचें वैशिष्ट जावन आसा. गोयिंदाच्या मानसिकतेंतल्यान ह्या देशीयतेचें दर्शन घडटा. गोयिंदाक लागून आपले उपजिविकेचें साधन बंद पडटा म्हण ताचे दायजी-गोत्र ताचेर दबाव हाडटात. अस्सल बसवोकाराक न सोबपी फर्टींगपण ताका करूंक लायतात. त्यावेळार जिणेंत आपूण हारलो हाची गोयिंदाक जाणीव जाता. फकत पोट भरपाच्या उद्देशान, बसवोकार म्हण आयुश्यभर सांबाळिल्ल्या मुल्यांक तिलांजली दितना गोयिंदाच्या मनांत मातिल्लो आकांत, ताचे मुल्यनिश्टेची गवाय दिता. ताचो मानसिक संघर्श हो अशेतरेन मुल्यसंघर्श जावन आसा आनी होच मुल्यसंघर्श कथेच्या आशयाचो गाबो आसा. जिणेकडेन अर्थकेंद्रीत नदरेन पळोवपी आयच्या जगात गोयिंदाची मुल्यनिश्टा गांवगिऱ्या मनशाच्या अस्सल देशी मानसिकतेचो प्रत्यय दिवपी म्हणून म्हत्वाची थारता. हे देशीयतेचें दर्शन घडोवपांत 'बसवो' वरवीं लेखिकेन जें यश मेळयलां, त्या यशाक लागूनच ही कथा मोलादीक थारल्या.

लोकमानसात - विशेषपणान ग्रामीण समाजात रूजिल्ल्यो जायत्यो श्रध्दा, परंपरा, विधी, रितीरिवाज हे ह्याच देशीयतेचे, देशी संस्कृतायेचे आविश्कार आसतात. ह्या सगळ्या लोकपरंपरा, श्रध्दा, रिती, विधींविशींचें जयंती नायक हांचें निरिक्षण, आकलन खूब सुक्ष्म आसा, हें तांच्या कथालेखांतल्यान जाणवता. म्हणूनच ह्यो संस्कृतायेच्यो कुरवो 'आसाडी', 'अंवर' ह्या कथांसारक्योच 'बसवो' ह्या कथेच्या आशयाचो गरजेचो भाग जाल्ल्यो आसात. कोणाचेच मालकीचो नाशिल्लो, रानांत सोडिल्लो पाडोच गणसाबैल जावंक शकता, हेर खंयच्याय बैलाक बसवो करप म्हणजे परंपरेक कलंक लावपाचें पातक करप, ही श्रध्दा हे कथेच्या आशयसुत्राचें मुखेल सुत्र आसा. गोयिंदाच्या दुख्खाची सगली काणी हे श्रध्देभोंवतणीच केंद्रीत जाल्ली आसा. बसवो खेळोवप म्हणजे भीक मागप न्ही, ही निकटी गोयिंदासारक्या बसवोकाराचीच श्रध्दा आसता अशें न्ही, समाजय बसवोकाराक भीक मागपी म्हण समजना, तर ताका एक दैवी प्रतीक म्हणून पळयता. ताची पुजा करप हें एक पुण्यकर्मच अशें तो मानता. म्हणूनच

‘चंद्रवाडी म्हालाक बसवो ना’, ही एक उणीवच आसा अशें थंयच्या लोकांक दिसता. बसव्याक भात दिलें जाल्यार, ‘म्हाजे कणगेंत केन्ना दाणो म्हणटा तो उणो जायना’ हो हे कथेंतल्या गांवकाराच्या बायलेचो विश्वास, बसव्याविशींच्या लोकश्रध्देचेंच दर्शन घडयता. बसव्याविशींच्या ह्या लोकश्रध्दांबरोबरच बसव्यालो पारंपारीक साज, बसव्याची करतली पुजा, बसवो फिरयतना बसवोकारान गायिल्लीं गितां, बसवोकार ठाकर जमातीच्यो सामाजिक पध्दती ह्या कथेंतल्यान बारीकसाणेन मांडिल्ल्यो आसात. हे सगळे लोकसंदर्भ ‘बसवो’ कथेचें वेगळेंपण अधोरेखीत करतात.

‘अथांग’ मदली कथा आशय आनी शैली हे नदरेनय वास्तववादी कथा आसा, असो उल्लेख वयर केल्लोच आसा. हे नदरेन ‘बसवो’चे कथनशैलीचो थोडो विचार केलो जाल्यार नायक हांच्या कथालेखनाच्या ह्या वैशिष्ट्याचेरय बरो उजवाड पडूं येता. जिणेच्या ज्या घटितांविशीं लेखकाक सांगपाचें आसा, तें त्या घटितांकडेन प्रामाणिक रावन खंयच्याय सांकेतिकतेच्या वा कल्पनारंजनाच्या आहारी न वतां मांडप आनी वाचकांची जिणेविशींची जाणीव अदीक प्रगल्भ करप हें वास्तववादी साहित्याचें स्वरूप आसता. जें सांगपाचें आसता तें वाचकांमुकार अणभव म्हण साकार जावंक जाय; व्यक्ती, घटना, थळ-काळ-वातावरण हांचो वाचकांक जिवंत प्रत्यय येवंक जाय असो लेखकाचो यत्न आसता. जयंती नायक हांची कथनशैली विविध तपशिलांवरवीं कथ्य-वस्तूचो असो सर्वांगीण प्रत्यय दिता, हें ‘बसवो’तल्यान जाणवता. हे नदरेंतल्यान ‘बसवो’तलीं कांय वर्णनां पळोवपासारकीं आसा. कथेचे सुरवेकच येवपी ठाकरांच्या देवूळ गांवाचें, तांच्या घरांचें वर्णन, बसव्याचो पारंपारीक साज घालून आयिल्ल्या सोम्याचें वर्णन वा शेवटाक समतीच्या पाड्याक बसवो म्हण भायर काडपाखातीर गोरिंदान केल्ले तयारीचें वर्णन, हीं सगळीं वर्णनां सुक्ष्म तपशिलांक लागून अत्यंत चित्रदर्शी जाल्लीं आसात. शेणिल्ल्या चारूय बैलांचो गोरिंदान सोद घेवप आनी शेवटाक ते मेल्ले अवस्थेंत सांपडटकच, गोरिंदाची जाल्ली स्थिती वा फाटोफाट दैवी आघातांक लागून आनी मनाक न पटपी करणी करपाक पडिल्ल्यान गोरिंदाची जाल्ली मनोवस्था ह्या घडणुकांचीय वर्णनां लेखिकेच्या सुक्ष्म अवलोकनाची साक्ष दिवपी आसात.

‘सगळींच घरां एकेच बांदावळीचीं. मातयेच्यो पारेत्यो, चुडटांच्यो खोडण्यो..

पांख्याक बारकेले नळे..’ ह्या सारक्या क्रियापदविरयत वाक्यांक लागून जायते कडेन ही कथनशैली पारंपारीक काणयांच्या शैलीसारकीच लयबध्द जाल्ली दिसता. ग्रांथीक भाशेचें जडपण आनी कृत्रिमपण, हाचेपसून पयस आशिल्ल्या कोंकणीच्या सैमीक लयबध्दतेचो अविश्कार जयंती नायक हांच्या कथनशैलीतून असो सहजपणान अविश्रुत जाता.

बसवो कथेचें निवेदन तृतीय पुरूशी आसा. तृतीय पुरूशी निवेदनाचो परिप्रेक्ष्य, आत्मनिवेदनापरस व्यापक आसता. ताका लागून वास्तवाचो विस्तृत पट तृतीय पुरूशी निवेदनतंत्राक वेगेंत घेवंक मेळटा. ‘बसवो’ कथाय वास्तवाचो असो विस्तृत पट आमचे मुखार उगडटा, कथानुभावाचें सर्वांगीण दर्शन घडोवंक शकता. मात तृतीय पुरूशी निवेदन व्यक्तीच्या मनाचें, ताच्या अंतरंगाचें दर्शन घडोवपांत कांय वेळा कमीय पडूं शकता. हाचे उलट प्रभावी मनोदर्शन हें आत्मनिवेदन प्रकाराचें सामर्थ्य आसता. बसवो कथेंत तृतीय पुरूशी निवेदनाचो वापर करूनय, ताका प्रभावी मनोदर्शनाचें सामर्थ्य फावो करून दिवपांत लेखिका यशस्वी थारिल्ली आसा. कथेचो मुखेल गाबो आशिल्लो गोयिंदाचो मानसिक संघर्श, तृतीय पुरूशी निवेदनांतल्यान लेखिकेन अत्यंत प्रभावीपणान मांडला. गोयिंदाचें मनोदर्शन घडयतना कथेच्या तृतीय पुरूशी निवेदनाक आत्मनिवेदनाचो बाज कसो पाप्त जाता, हे खातीर चारूय बैल मेल्ले सांपडटकच गोयिंदाचे जाल्ले अवस्थेचें (पृ. 159) वा अपघात जाल्या उपरांत, पोरां धरून सगळ्यांनीच बोटां मोडटकच जाल्ले गोयिंदाचे मनस्थितीचें वर्णन आवर्जून पळोवंक जाता. अशेतरेन एक प्रभावी कथा म्हुणून ‘बसवो’ कथेचें यश निश्चीत करपात, लेखिकेच्या कथनशैलीचोय वांटो मोठो आसा.

(लोकवेद अभ्यास वेदी, पाळें संस्थेन 7 जानेवारी 2006 दिसा आयोजीत केल्ल्या ‘बसवो-चर्चासत्र’ कार्यावळींत सादर केल्ल्या मूळ मराठी प्रपत्राचो जयंती नायक हांणी केल्लो स्वैर कोंकणी अनुवाद.)

□